

BÓZSÓ Péter Tamás
PhD-hallgató
PTE TTK Földtudományi Doktori Iskola
geopolitikai program
Pécs

PhD student
Doctoral School of Earth Sciences University of Pecs,
geopolitics programme
Pécs, Hungary
 email: pbozso@gmail.com

AZ ALBÁN NACIONALIZMUS ÉS HROCH ELMÉLETE

ALBANIAN NATIONALIZMUS AND HROCH'S THEORY

ABSTRACT

In this article, I examine the conditions and external factors leading to the birth of the Albanian national movement. I turn in part to geopolitical contexts, pointing out the strategic goals and practical activities of the Austro-Hungarian Monarchy, with which it sought or wanted to create a partner against the Serbian aspirations, especially the plans to acquire the Adriatic coast. In the expansion of the “soft power” of the monarchy, I examine the efforts of scholars such as Lajos Thallóczy, who contributed launching this national movement. In the analysis, I used Miroslav Hroch’s theory of nationalism as a framework, especially his categories setting the phases of national movements against the end of feudal era and the creation of modern societies, which go beyond the well-known A, B, and C phases. The area inhabited by Albanians at the turn of the last century was a poor country dotted with mountains and swamps, which made it difficult to integrate their territory. This has helped Albanians to survive in their earlier history, but has not favoured the birth of the national movement. Albanian society was also religiously divided, with a language divided into two quite different major dialects, in my view. The group of intellectuals or quasi-intellectuals, the possible engine of the movement, may have been thin. The stage A of Hroch's classification, which marked the beginnings

of the national movement, was difficult to start from internal sources of Albanians. That is why, Albanian emigration and external scientific interest, above all the works of Thallóczy, Milan Šufflay and Konstantin Jireček, got a stronger position. It is highly probable that the Monarchy played an active role in the creation of the national myth by publishing an influential book. Later, when Albania declared its independence, we can conclude that the nationalist mass movement was still in its infancy, and that the declaration of independence was the result of an excellent seizure of an opportunity created by the military collapse of the Ottoman Empire, supported but at least tolerated by the great powers. It was largely the personal achievement of Ismail Qemali's who blessed with a talent of recognising the situation. Having all this in mind, I make an attempt to complete Hroch's types with the case of the Albanian national movement.

Kulcsszavak: albánok, geopolitika, Miroslav Hroch, nemzetté válás, Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája

Keynotes: Albanians, foreign policy of Austria-Hungary, geopolitics, Miroslav Hroch, becoming a nation

1. Bevezetés

Az albánokkal foglalkozó tudományág az albanológia megalapozásában kiemelkedő szerepet vívtak ki maguknak az Osztrák-Magyar Monarchia tudósai, gondolkodói. E hagyomány feltárása, folytatása az elmúlt 10-15 évben bontakozott ki, elég, ha csak a történész Csaplár-Degovics Krisztián munkáira gondolunk. A magyar politika is nagyobb figyelmet fordít a Balkánra, a hazánkkal szomszédos, de legalábbis nem távoli és sok vonatkozásban rokon jellegeket mutató régióra, aminek eredményeként néhányan már magyar külpolitikai terjeszkedést is említenek. Mindenesetre hazánk aktív támogatója annak, hogy a Nyugat-Balkán országai csatlakozzanak az Európai Unióhoz. Megállapíthatjuk, hogy e térség és Albánia iránt – ismét – megnőtt az érdeklődés az utóbbi évtizedben.

E cikkben először az albán nemzeti mozgalom elindulását, annak feltételeit vizsgálom amit Miroslav Hroch nacionalizmus elméleti keretrendszerébe helyezek el. E jelentős befolyással bíró tényezők számbavételénél elsőként az tűnik szembe, hogy az albánok lakta vidék a múlt századfordulón nehezen járható hegyekkel, mocsarakkal tarkított szegény vidék volt, ami megnehezítette a térség integrálását. Ez a körülmény korábbi történelme során valószínűleg segítette az albánság fennmaradását, azonban a nemzeti mozgalom elindulásának nem kedvezett. Az albán társadalom vallásilag is

megosztott volt, nyelve két –meglátásom szerint – eléggé különböző nagy dialektusra oszlott. Az értelmiségi vagy annak tekinthető réteg, a mozgalom lehetséges motorja, vékonyka lehetett. Ebből következően a külföld hatása, beleértve ebbe a nemzetközi albán diaszpórát és a külföldi tudósok és politika érdeklődését is, felértékelődött a nemzeti mozgalom kibontakozásában és egészen a függetlenség kikiáltásáig hatott. Onnantól már egy új szakasz kezdődik, Albánia országának története. Mellékesen megjegyezhetjük, hogy a külföldi függés ezzel nem szűnt meg, az ország az itáliai befolyás erősödésével az 1939-ben végrehajtott katonai megszállás következtében tulajdonképpen olasz gyarmattá vált.

Nemcsak a közeli erősebb államok tekintettek meghódítandó területként a térségre, a Balkán a „keleti-kérdés” színrelépése után mindig is a nagyhatalmak vetélkedésének terepe volt, és ez a helyzet napjainkra sem igazán változott. Az albán nemzetté válás geopolitikai összefüggései közül a hazánkat is érintőeket kiemelten vizsgálom. Az albán nemzeti mozgalom fejlődése, illetve annak segítése megjelent a Monarchia külpolitikájában, különösen a Szerbiával való konfliktusok során, mivel a kettős állam igyekezett a szerb terjeszkedési törekvéseket megakadályozni, különösen annak az adriai tengerparthoz való kijutását. Ehhez a törekvéshez egy albán állam létrejötte egy potenciális és befolyásolható szövetséges feltűnésével kecsegtetett.

A nemzeti mozgalom kezdeteit jelentő a nemzeti történetet és népi jelleget feltáró tudósi érdeklődés és tudományos feldolgozás szakasza (amit Hroch A-val jelöl), az albánság esetében belső forrásokból nehezen indulhatott el. Így juthatott kiemelkedő pozícióba mindenekelőtt a monarchiabeli tudósok Thallóczy Lajos, Milan Šufflay és Konstantin Jireček munkássága. Nagy valószínűséggel állítható, hogy az albán nemzeti mítosz megteremtésében egy nagyhatású könyv kiadásával, melyet valójában Thallóczy írt, a Monarchia aktív szerepet játszott.

Az albán nemzeti újjászületés a „rilindja” belső fejlődésére nem csak a külső ösztönzők hatottak számottevően, de történetében a nemzeti szál-lásterület felosztását célzó külső fenyegetés is meghatározó volt. Ebben Szerbia járt az élen, természetesen orosz támogatással. Így a nemzeti függetlenség 1912. november 28-ai kikiáltásához is az első Balkán-háború végkifejlete vezetett el, és mint láthatjuk mielőtt egy klasszikus tömegmozgalom igazán kifejlődhetett volna. A függetlenségi nyilatkozat az oszmán birodalom katonai összeomlásakor keletkező, a nagyhatalmak által támogatott, de legalábbis eltűrt lehetőség megragadásának a következménye. Nagyrészt a kiváló helyzetfelismeréssel megáldott Ismail Qemali személyes teljesítménye.

Hroch szavaival: „Az a tény hogy sok nemzet az első világháború következményeként eljutott saját államának megalapításáig inkább egyfajta bal eset, ami jórészt a nagyhatalmak érdekeiből és döntéseiből fakadt és csak részben annak a ténynek a következménye, hogy e nemzeti közösségek létrehozása már előzőleg végbement.”¹

Összességében megállapíthatjuk, hogy az albán nemzeti mozgalom történetében a külső tényezők, itt konkrétan a monarchia és tudósainak pozitív hozzáállása és ösztönzése gondolok, viszonylag nagy szerepet töltött be. Továbbá, a nemzeti függetlenség megszerzése a polgári átalakuláshoz képest korán következett be, a háborús és a nemzetközi erőviszonyok voltak a döntő tényezők és az állam először üresen kongott. Számos vonásában egyedi és érdekes esettel van dolgunk. E speciális nemzetvé válási történet érdemes az elemzésre, és teljesebbé teheti az összehasonlító kutatásokat is.

2. Miroslav Hroch nacionalizmuselmélete

A nacionalizmus elméletek egyik kiemelkedő teoretikusa, a cseh történész Miroslav Hroch 1932 június 14-én született Prágában. Ernst Gellnerrel ellentétben, aki aszerint a nemzetek az agrártársadalom iparivá válásának termékei, Hroch a kisebb nemzetek történetét elemezte és eredményeivel oldotta ezt a direkt összefüggést. Az 1968-ban németül megjelent *A nemzeti mozgalmak előfutárai a kis európai népeknél* című könyvét nem tartja igazán nacionalizmus elméleti könyvnek, inkább a társadalmi előfeltételek empirikus vizsgálatával foglalkozik, néhány általánosítható következtetéssel mindenekelőtt az összehasonlító módszert illetően. Azt vizsgálja, hogy hogyan történt a nemzeti mozgalmak esetében az átmenet az agitációtól a tömegmozgalommá válásig (ahogy lentebb láthatjuk, a B fázisból a C fázisba). A 2015-ben angolul megjelent *Európai nemzetek. Létrejöttük magyarázata* című kötetében azt is vizsgálja, mi vezetett a statikus tudósi, kutató fázisból a váltás egy dinamikus szakaszra a nemzeti agitáció megindulásáig (azaz az A fázisból a B fázisba).

A nemzeti mozgalmak valós szervezőinek társadalmi hátterét vizsgálva már egyetemi éveiben, az ötvenes évek Csehszlovákiájában, azt állapítja meg, hogy ellentétben az akkor hangoztatott szovjet-mintájú érvekkel, ezek az emberek nem voltak sem a reakciónak tekintett burzsoázia tagjai. Továbbá nem voltak parasztok, a népi osztály tagjai, ahogy a tradicionális cseh nemzeti mítosz állította. Jellemzően a kispolgári (pl. mesteremberek, boltosok) és értelmiségi rétegből kerültek ki.

Hroch szerint a nacionalizmus kialakulását azzal sem lehet magyarázni, hogy ez a nézetrendszer mintegy vándorútra kel az egyes nemzetek közt. Ezzel lehetetlen megindokolni, hogy a katalán nemzeti mozgalom miért nagyjából száz évvel a Francia Forradalom után indult fejlődésnek a cseh pedig már tíz évvel azután, noha Katalónia a francia határon fekszik a cseh vidék pedig távol attól.

A nemzeti ébredést tanulmányozásához a vezető motivációja az volt, hogy az absztrakt síkról gyakorlati kérdéssé tegye a mozgalom kialakulását. Kik voltak a cselekedeteket véghezvivő valós emberek, mi lelkesítette őket, mi befolyásolta őket, hogy hazafivá váljanak.

Hroch aláhúzza, hogy „a nemzeti eszmék elterjedése ugyanis csak meghatározott társadalmi adottságok mellett mehetett végbe. A nemzetépítés nemcsak ambíciózus és narcisztikus értelmiségiek terve volt, inspiráló erejük nem lett volna elegendő ahhoz, hogy ezek az eszmék egész Európában elterjedjenek. Az értelmiségiek csak akkor „találhatják ki” a nemzeti közösséget, ha már megvannak a nemzet kialakulásának bizonyos objektív előfeltételei.”²²

Ebből a megközelítési módból fakad, hogy a cseh tudós szerint: „Maga a „nemzet” természetesen nem örök kategória, hanem az európai történelmi fejlődés hosszú és bonyolult folyamatának terméke... olyan széles társadalmi csoportként határozzuk meg, mely egyrészt több objektív kapcsolat (gazdasági, politikai, nyelvi, kulturális, vallási, földrajzi, történelmi) kombinációja, másrészt a kollektív tudatban történő szubjektív reflexió által integrált.”²³

Hroch álláspontja alapján a nemzetet, mint csoportot különféle kötődések tartják össze, de „közülük hármát azonban nem lehet semmi mással felcserélni:

- 1). a csoport vagy legalább központi alkotóelemeinek „sorsaként” kezelt, közös múlt „emlékezetét”;
- 2). olyan nyelvi és kulturális kötődések sokaságát, melyek jóvoltából a csoporton belül magasabb szintű társadalmi kommunikáció válik lehetővé, mint rajta kívül;
- 3). a civil társadalomként szerveződő csoport tagjainak egyenlőségéről szóló koncepciót.”²⁴

A modern politikai nemzet kialakulása két különböző állapotból indulhatott ki Európában. Jellemzően a nyugati területeken a középkori állam etnikai kultúra dominanciájával alakult ki és ez képezte a polgári átalakulás alapját. Míg Kelet-Európában a lengyel állam kivételével az etnikai csoport-

tok nem rendelkeztek „saját” nemességgel, politikai egységgel vagy folytonos irodalmi hagyománnyal. Hroch ez utóbbiakat vizsgálta.

Fontos distinkcióként megkülönbözteti a nemzeti mozgalmat a nacionalizmustól. Az előbbi olyan szervezett erőfeszítés, amely a teljesen kifejlett nemzet valamennyi fő jellemzőjének megszerzésére irányul az utóbbi viszont az a nézetrendszer, amely „abszolút elsőbbséget ad a nemzet értékeinek minden más értékkel és érdekekkel szemben”. Nem igaz hogy minden hazafi egyben nacionalista is lett volna.

A klasszikus nemzeti mozgalmak három fő célt tűznek ki programjaikban, hogy teljessé tegyék nemzeti létüket:

- 1). a nemzeti kultúrának helyi nyelven alapuló fejlesztése, a nyelvnek az oktatásban, közigazgatásban és gazdasági életben való rendes használata;
- 2). az állampolgári jogok és a politikai öngazgatás elnyerése, eleinte az autonómia, végül (határozott követelésként rendszerint igen későn) a függetlenség formájában;
- 3). az etnikai csoportból épülő teljes társadalmi struktúra létrehozása, művelt elittel, hivatalnoki karral és vállalkozói réteggel, de ahol szükséges, szabad parasztokkal és szervezett munkásokkal is.”⁵

A nemzeti mozgalmak történetében Hroch három szakaszt különböztet meg a mozgalom indulása és sikeres befejezése között (eredeti megfogalmazás szerint nagybetűkkel jelölve):

- A). szakasz:** amikor tudósok és műkedvelők elkezdik tudományosan kutatni és feltárni a nem-domináns csoport nyelvi, kulturális, társadalmi és történelmi jellemzőit. E fázisban még jellemzően nem merül fel a fellelt hiányosságok pótlására politikai igény. Ez a tudományos érdeklődés szakasza.
- B). szakasz:** újabb szereplők csatlakoznak a mozgalomhoz, akik föladataknak tekintik a (cél)csoport felébredését, meggyőzve őket hogy csatlakozzanak a leendő nemzet létrehozásának tervéhez. Ez a hazafias agitálás szakasza.
- C). szakasz:** amikor a nemzeti identitás már megerősödött a csoport jelentős részében tömeges részvétellel mozgalom jön létre. Ekkor differenciálódik a mozgalom konzervatív, liberális és demokratikus szárnyra. Ez a tömegmozgalom szakasza.

1. táblázat A nemzeti mozgalmak három szakasza Miroslav Hroch szerint

Table 1. Three phases of national movements, according to Miroslav Hroch

Szakasz	Résztevők	Tevékenység	Cél
A, tudományos	tudósok	leírás, feltárás, megalkotás	romantikus, tudományos érdeklődés
B, agitációs	hazafiak	nemzetébresztés	nemzet létrejötte, megerősödése
C, mozgalmi	tömegek	politikai szervezés	államiság, politikai öngazgatás

Forrás: saját összeállítás Hroch (2000) 7. old. alapján

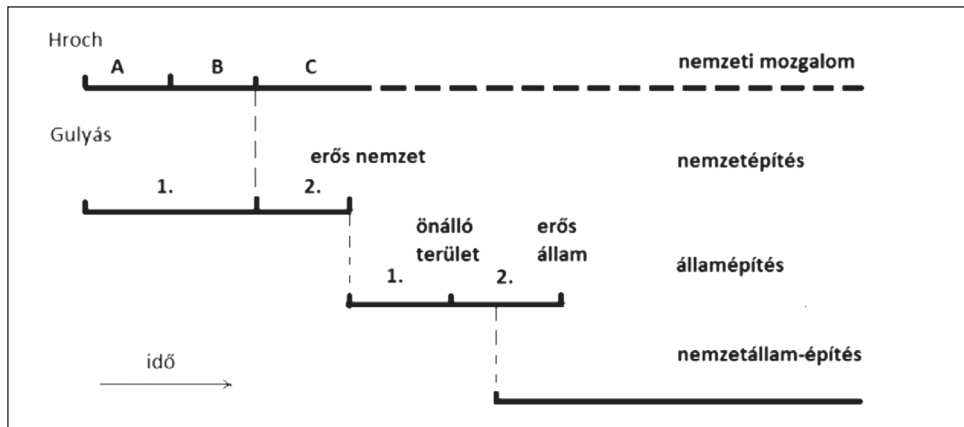
A nemzeti mozgalmak fejlődése nem áll meg a tömegmozgalommá válással, azonban Hroch csak idáig vizsgálja őket. Ha a mozgalmi szakasz lezárását például egy jól funkcionáló nemzet létrejöttéhez vagy az önálló állam esetleg területi egység megalapításához kötjük, akkor ezekkel az új szakaszokkal egészíthetjük ki e sorozatot, ahogy azt Gulyás László teszi a kelet-európai nemzetek példáját felhasználva.⁶

Hroch maga nem adja meg a C szakasz lezárásának kritériumait, így rendszere kiegészíthető, bővíthető. Gulyás megkülönbözteti a nemzetépítés, államépítés és nemzetállam-építés korszakait, melyeknek záró eseményei egy erős nemzet, egy erős állam, illetve egy erős nemzetállam létrejötte. Nála a nemzetépítés első fázisa feleltethető meg Hroch A és B szakaszaival, míg a második nemzetépítés második fázisa a Hroch-féle C szakaszban ér véget, az erős nemzet megteremtésével. Az államépítés is ebben a C szakaszban kezdődik és bár fontos időpont az államiság vagy autonóm terület feletti kontrol megszerzése, az államépítés nem ér ezzel véget, mivel a végpont az erős állam megteremtése. A nemzetállam-építés folyamata azonban nehezebben definiálható és nem könnyen bontható ilyen fázisokra. Gulyás szerint: „az államépítés és a nemzetállam-építés közötti határ átlépése... akkor történik meg, amikor egy többnemzetiségű államban a politikai vezető szerepet megszerzett kultúrnemzet úgy dönt, hogy egyértelműen saját nemzeti érdekeinek rendeli alá az államépítést és ennek jegyében államnemzetként kezd el cselekedni.”⁷ Ezt a politikát rokoníthatjuk azzal, amit Hroch nacionalizmusnak nevez.

Jellemzően irodalmárok, nyelvészek és történetírók indítják el a nemzeti mozgalmat, vagy másként fogalmazva a nemzetépítést. A nyelv művelők létrehozzák, vagy megújítják az azonosan vagy hasonlóan beszélők nyelvét, meghatározzák az irodalmi normát és létrejön a „hivatalos” irodalmi nyelv. Fontos a nemzet történetére vonatkozó források összegyűjtése, közzététele és a nemzeti történeti kánon megírása. A hősök példája nemes tettekre sarkallják, legalábbis megíróik reményei szerint, a nemzet tagjait. Itt nagyon fontos az értelmiségiek szerepe, tevékenységük nélkülözhetetlen. Megesik, hogy kezdetben nem a nemzeti nyelven kezdődik meg ez a munka, mint például a finnek esetében. Ha az írott múlt kevés forrással rendelkezik, valamint a nemzeti karakter megragadásához a népi mondák, regék (újra) felfedezése és rögzítése is lényeges feladatnak számít.

Az agitációs szakaszban megindul egy intézményrendszer felállítása is, mely a kollektív identitás erősítésében játszik szerepet. Jelentős hatással bírnak a folyóiratok és népszerű könyvek publikálása, a hetilapok és napi sajtó bevezetése – természetesen a nemzet nyelvén. Ekkor válik elvárássá a standard nemzeti nyelv ismerete. Az e nyelven kommunikálók alkotják a nemzeti közösséget, amit a „nyelvében él a nemzet” szállóige is kifejez.

1. ábra Hroch szakaszai és a Gulyás-féle tagolás
Figure 1. Phases by Hroch and the Gulyás types of partitions

Forrás: saját munka Hroch (2000) 7. oldal és Gulyás (2013) 15-21. oldal alapján

A tömegmozgalom szakasza akkor kezdődik, amikor megjelennek a területi autonómiát, öngazgatást követelő mozgalmárok, politikusok és egyesületek, sőt pártok is szerveződhetnek. Ekkor jelennek meg a nemzeti

szállásterületet feltüntető térképek és térképrajzolók, hogy alátámasszák, indokolják a megfogalmazott követeléseket.

Az államépítés első lépcsője, mely a tömegmozgalom szakaszában kezdődik és az önálló állam létrehozását célozza. Ebben Gulyás szerint a három fő elem: (1) az államépítés programjának megfogalmazása, (2) békés eszközök például tárgyalások használata és (3) keményebb eszközök használata, például fegyveres harc és emigrációs tevékenység.⁸ Az államépítés második lépcsője akkor kezdődik, amikor e küzdelem eléri sikerét és az önálló állam megalakul.

A nemzeti mozgalmak történetének elemzése során Hroch nemcsak időrendi szakaszokat különített el, de figyelembe vette a nemzeti mozgalmak viszonyát a modernizációhoz, a „polgári forradalomhoz” is, és ez alapján típusokat állított fel. Szakaszolása ismertebb, mint típusalkotása mivel általánosabb jelenséget ragad meg, ami jellemzően minden típusnál jelentkezik. Hroch életművének sarkalatos kérdése az összehasonlító elemzés, vizsgálódásainak fókuszában áll. Polgári forradalmon az egyenlőségen alapuló, alkotmányos társadalomba való átmenetet érti.

2. táblázat A nemzeti mozgalmak négy típusa Miroslav Hroch szerint
Table 2. Four types of national movements, according to Miroslav Hroch

Típus	Példa	A szakaszok és a polgári átmenet		
		Régi rend	„Forradalom”	Alkotmányos rend
1. forradalmi	magyar, cseh, norvég	B	C	
2. elhúzódozó	horvát, szlovén, litván, lett	B		C
3. felkeléses	szerb, görög, bolgár	B, C		
4. megkésett	baszk, katalán, flamand			B, C

Forrás: saját összeállítás Hroch (2000) p.7-8. alapján

Az első típusban az agitálás még a polgári átmenet előtt kezdődött és a forradalmi átalakulás során vált a mozgalom tömegessé, amikor a munkásmozgalom is megjelent. A nemzeti programot a politikai felfordulás során alakították ki.

A második típusban az agitálás szintén a régi rend uralkodása alatt kezdődik, de a tömegmozgalommá válás csak a polgári átmenet után következik be, némi késéssel. A szlovákok esetében az erőszakos magyarosítás

megállította a C szakaszt és az ukránok esetében is hasonló történt az orosz uralom alatt.

A harmadik típusnál a nemzeti mozgalom tömegeket mozgató meg még a régi rendszer idején és ez fegyveres felkelésekhez vezetett. Ez történt az Oszmán Birodalom európai területein a görögök, szerbek és bolgárok esetében.

A negyedik típusnál az agitálás már alkotmányos keretek között, jellemzően kapitalista környezetben indul meg. A tömegmozgalommá válás hamar, mint a katalán és a baszk példa mutatja, vagy később, mint Flandriában, vagy soha, mint Walesben és Bretagne-ban nem jelent meg. Itt jegyezhetjük meg mintegy kiegészítésként, hogy a skótok esetében mintha napjainkban válna tömegmozgalommá a nemzeti függetlenség gondolata.

Ebben a tipológiában Hroch az albán nemzeti mozgalom fejlődését talán nem véletlenül nem helyezte el, mivel meglátásom szerint nem igazán illek e típusok közé. Az alábbiakban ezt vizsgálom.

3. Az albánság nemzetté válásának feltételei a múlt századfordulón

Először azt tekintjük át, hogy az albánság mennyire jelentett homogén csoportot a nemzetté válási folyamat kezdeteikor, illetve mennyiben különült el környezetétől. Magyarként a nemzetet integráló tényezők között szinte magától értetődően gondoljuk, hogy egy nyelvi közösség alkot egy nemzetet, mivel sem belső kohéziója sem a szomszédoktól való elkülönülése nem okoz különösebb gondot. Az albán nyelv indoeurópai nyelv és így rokona a legtöbb európai nyelvnek, bár a közös nyelvi őstől viszonylag korán elvált ezért jelentősen különbözik azoktól. Az örménnyel mutat talán legközelebbi rokonságot. Jelentős hatással volt rá a latin azonban az átvételeket külső hallgatóként nehéz felismerni. Ebből érezhető, hogy az albán nyelv eléggé különbözik a szomszédos szerb, bolgár (makedón) és görög nyelvektől, tehát a nyelvi közösség egy elkülönült világot alkot.

Ezt enyhíti az a tény, hogy az Oszmán Birodalomban a népek elég keverten éltek, különösen a városokban és sokan beszéltek több nyelvet is. A Balkán nyelvei így hatottak egymásra, mind az átvett szavak mind a nyelvtani szerkezet tekintetében is hasonlóságokat fejlesztettek ki. Ez a Balkán nyelvi unió (Balkan Sprachbund).

Azonban az albán nyelv két jól elkülöníthető dialektusra bomlik az északi geg és a déli toszk nyelvjárásra, és ez még inkább így volt több mint száz évvel ezelőtt. A mai Albániát kettészelő Skhumbin folyó tekinthető dialektus határnak. Az Itáliában és görög földön élők a toszk nyelvjárást beszélik, míg Koszovóban a geget. Az irodalmi nyelvet megalkotói a két nyelvjárás

„közé” helyezték el, de közelebb a toszkhoz (a kommunista diktátor Enver Hodzsa délről származik). Jelenleg a Balkánon az albán anyanyelvűek száma kb. 6 millió, közülük a geget 3.4 millióan a toszkot 1.8-an beszélik (a tiszta nyelvjárást beszélők száma nem adja ki a beszélők teljes számát).

Láthatjuk, hogy az albán nyelv környezetétől jól elkülönült, de két nagy nyelvjárásra oszlott (az egyiket többen beszélik, a másikkal nagyobb a történelmi presztízse), ami megnehezíti az egységes irodalmi nyelv kialakítását. E körülmény miatt kialakítására, a norma elfogadásának szintjén, szükség is van.

1. térkép Az albán vilajetek (török városnevekkel és a háttérben a mai határokkal)

Map 1. The Albanian vilajets (Turkish names and present borders in background)

Forrás: saját szerkesztés

Integráló tényező lehet még a vallás. Sajnos e tekintetben még megosztottabb volt és ma is az az albánság. Hajlamosak vagyunk az albánokat dominánsan muszlimként tételezni, de ez nem igaz (a mai Koszovóra inkább).

A mai Albánia nehezen megközelíthető északi hegyvidékein római katolikus, míg a szállásterület déli részén ortodox közösségek éltek. Ez olyan egyszerűnek tűnő kérdésekben is megosztottsághoz vezet, hogy például melyik év melyik hónapjában vagyunk, nem is beszélve az ünnepekről. Mik legyenek a közös ünnepek? Az albánok az Oszmán Birodalom négy vilajetében alkottak többséget legalább a közigazgatási egységek egy jelentős részében. A rilindja során ezekre vonatkozóan fogalmaztak meg egységesítést és így öngazgatást követelő politikai követeléseket.

Az alábbi táblázatban az albánok lakta vilajetek becsült vallási összetételét láthatjuk. Természetesen e területen nem csak albánok éltek, ami árnyalja a képet, de az albánság felekezeti sokszínűségét illusztrálja. Délen görögök, keleten macedónok (akik valószínűleg még többnyire bolgárok-nak tartották magukat), illetve északon szerbek és a Szandzsákban bosnyákok tarkították az etnikai összetételt.

3. táblázat Az albánok lakta vilajetek vallási összetétele 1901-1902 (fő)
Table 3. Religious composition of the Albanian dominated vilajets in 1901-1902 (persons)

Vilajet	Katolikus	Ortodox	Muszlim	Összesen
Skutari (Íškodrai)	162.000	7.000	200.000	369.000
Janinai (Yanyai)	25.000	156.000	175.000	356.000
Monastiri	65.000	56.000	154.000	275.000
Koszovói	40.000	-	345.000	385.000
Összesen	292.000	219.000	874.000	1.395.000
%	21	16	63	100

Forrás: Barbarich: Albania (1905) idézi Csaplár (2010) 74.old.

Egy nemzeti mozgalom természetesen nem létezhet mozgalmárok nélkül, Hroch kutatásai is e személyek valós cselekedeteinek, mozgatórugóinak és nem utolsósorban társadalmi háttérének feltárására irányult. A hazafiak között szép számmal találhatunk értelmiségieket, különösen az A szakaszban. Itt érzékeltetni kívánom, hogy az albán társadalom bizony szűkében lehetett a kiművelt főknél, akik a mozgalom hajtóerejét adhatták. Ahogy Csaplár-Degovics fogalmazta: „az albán társadalom legszűkebb csoportja az értelmiségiek csoportja volt... Tanulmányaikat a birodalom nagyobb városaiban (pl. Janina, Konstantinápoly, Skutari, Szaloniki) vagy külföldön... folytatták.”⁹ Ez önmagában is korlátozza a kezdeti potenciális lelkes

hívek számát. Azonban „ez az albán hivatalnok-értelmiségi réteg... nem vált automatikusan a nemzeti mozgalom tudatos tagjává... mivel jelentős részük... az oszmán birodalmi gondolattal azonosult.”¹⁰ A korábbi földbirtokos réteget a birodalom reformjai jórészt hivatalnokokká tette, ami a fenti réteg egyik forrásává vált, ami részben magyarázatot adhat e jelenségre.

A szegényebb és a vidéken élő lakosság helyzetese sem volt irigylésre méltó. A XIX. század folyamán a gazdasági fejlődéssel egyidejűleg megnőtt a lakosság szám, azonban a földhiány miatt, illetve az ipar munkaerő felszívó képességének igen korlátozott volta miatt jelentős volt a kivándorlás a birodalmon belülre és külföldre is. A „modern élet” legvalószínűbb helyszínei a városok voltak, itt ezek nagyságával jelzés-szerűen szeretném érzékeltetni a helyzetet.

4. táblázat Nagyobb albán városok lakossága a századfordulón
Table 4. Population of major Albanian cities around 1900

Városok	Minimum	Maximum
Shkodra	20,000	
Korca, Gjirokaster, Elbasan, Berat, Tirana	8.000	20.000
Kavaja, Durres, Vlora	4.000	8.000
Lezha, Kruja, Permet, Delvina stb.	3.000	4.000
Szeged	83,000	
Pécs	55,000	

Forrás: Csaplár (2010) 87. old. és saját

5. táblázat Az albán nemzeti mozgalmat hátráltató tényezők
Table 5. Factors hindering the Albanian national movement

Terület	Hátrány
nyelv	két eléggé különböző nyelvjárás
vallás	szunni, bektasi, ortodox és római katolikus közösségek
történelem	középkori önálló államiság hiánya
polgárosodás	vékonyka értelmiségnek tekinthető réteg

Forrás: Csaplár (2010) és saját

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy számos tényező hátráltatta az albán nemzeti mozgalom kibontakozását, mit a vallási- és nyelvi megosztottság, a nemzeti mítoszteremtéshez szükséges egyértelmű dicső előtörténet hiánya és a mozgalom, ha fogalmazhatunk így káderhiánya.

4. Az albán nemzeti újjászületés és az osztrák-magyar törekvések

A szakértők között megoszlanak a vélemények, hogy mikor is indult az albán nemzeti újjászületés a rilindja. Egyesek már az oszmán központosítás elleni lázadásokhoz köti az 1830-as években, mások Naum Veqilharxhi az albán ábécé megalkotására 1844-ben tett első kísérletét jelölik ki szimbolikus kezdetként és van, aki a Prizreni Liga bukását 1881-ben. Talán helyesebb, ha úgy véljük, hogy a nemzeti reneszánsz az 1870-es években indult és az albánok többségének muzulmán hite és egy korábbi önálló albán állam hiánya lelassította a birodalomról való leválást. A Tanzimat reformok, melyek a helyi albán vezetők leváltásával és az albán kultúra elnyomásával jártak voltak a mozgalom kiváltó szikrái.

Mondanivalóm szempontjából most csak a szerteágazó mozgalomnak csak néhány aspektusára helyezem a hangsúlyt. Az irodalmi nyelv megalkotásában nem csak a két markáns nyelvjárás által adott kihívással kellett a mozgalom képviselőinek megküzdenie, de a különböző (vallásokhoz kötődő) kulturális hátterek közötti kompromisszum megtalálásával, ami az abc-kérdésben nyilvánult meg. Görög, latin esetleg arab írásmódot alkalmazzanak-e? Végül a nyugatot is jelentő latin betűket választották és az irodalmi nyelvet a két nyelvjárás „közé” helyezték el így egyik csoport sem érezhette privilegizált vagy elnyomott helyzetben magát.

A vallások közül mozgalom szervezésében a bektasi dervis rend vívott ki magának kiemelkedő szerepet, amiben segítségére volt integratív jellege. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy képviselői nem lépnek fel kizárólagosságra törekvően, nem ellenségesek más vallások hívőivel szemben. Ezen kívül ismert jelenség volt, hogy egy család különböző tagjai különböző vallásúak voltak, gyakran adózási megfontolásokból is. Ennek a helyzetnek a leírásával leginkább az úgynevezett kriptokereszténység kapcsán találkozhatunk. Talán segített az is hogy nem csak két, hanem inkább négy fő vallás képviselői is megtalálhatóak voltak az albánok között. A nacionalizmus lett az integráló tényező, ahogy Pashko Vasa fogalmazta: „Egyesek azt mondják, keresztény vagyok, mások az iszlámnak hódolnak./ Az egyik török, latin a másik:/ Pedig ti mind testvérek vagytok kedves szerencsétlenek!/ A papok és hodzsák megtévesztettek titeket./ Hogy elválasszanak és

szegénnyé tegyenek!”¹¹ A vallást illetően tömören, jelmondat szinten, így foglalta össze a szerző: „Az albánok hite az albánság!”

Kézzelfogható előkép hiányában nehezebb feladatnak bizonyult az önálló történelmi mitológia megalkotása. Itt elkelt a külső segítség, és ahogy Csaplár-Degovics megállapítja: „az albán történelmi tudat tudományos megalapozását, legfontosabb kereteinek megalkotását egy... magyar tudós-politikus vállalta magára... Thallóczy Lajos.”¹² A Hroch-féle A szakaszhoz köthetően a magyar tudós és politikus a cseh Konstantin Jireček és a horvát Milan Šufflay történészekkel közösen feldolgozta és kiadta a középkori Albánia egyik legteljesebb többkötetes forrásgyűjteményét¹³ az és szerkesztette az Illyrisch-albanische Forschungen (Illír-albán kutatások) köteteit. Az osztrák-magyar albanológia születését az ország hatalmi érdekei motiválták, az albán nemzeti mozgalom segítségével szövetségest remélt főként a szerb törekvésekkel szemben. Csaplár-Degovics kiemeli, hogy: „az Osztrák-Magyar Monarchia számos politikai és gazdasági ok miatt a 19-20. század fordulóján elhatározta, hogy az albán nemzetté válásban aktív – irányító – szerepet fog játszani.”¹⁴ A magyar tudós ráhatással volt az albánokat is érintő külpolitika menetére, és tisztában volt azzal, hogy a dicső középkori múlttal büszkélkedő balkáni népekkel való rivalizáláshoz az albánoknak is szükségük van ilyen előképre.

Úttörő munkaként 1898-ban anonim szerzőséggel kiadásra került egy az albán hősi múltat népszerűsítő albán nyelvű könyv az Albánia története egy gégtől, aki szereti hazáját.¹⁵ Ahogy erre Csaplár-Degovics rámutat e könyvet igen nagy valószínűséggel maga Thallóczy írta és főbb megállapításai beépültek az albán nemzeti történelem kánonjába. Thallóczy egy levelében kifejti az albánokkal kapcsolatos nézeteinek vezérlő motívumait: „1. az albánok egy önálló nép (mindig is egy önálló entitás volt erős „törzsi tudattal” és az autonómia iránt érzett kifejezett igénnyel); 2. híres történelmük van; 3. emiatt van politikai jövőjük.”¹⁶ A könyv titkos művelettel való megjelentetése híven tükrözi az osztrák-magyar szándékokat és módszereket.

Thallóczy Szkander béget állítja középpontba a történelmi emlékezetben. Ez az előkelő származású fiú túszként került szultáni udvarba, áttért a muzulmán hitre és katonai szolgálatainak köszönhetően 18-évesen megkapta bég címet. Miután ellentétbe került a portával visszatért hazájába és szabadságharcot hirdetett a birodalom ellen melyben hősiességével eredményeket ért el. A katolikus hitre is áttért. Így minden vallás követői tudtak azonosulni vele.

Az albán nemzeti újjászületés korszakának méltó lezárása a függetlenség kikiáltása. Ehhez a kedvező geopolitikai konstellációt kiterjedt kapcsolatai

révén és jó helyzetfelismerő képességei miatt révén felismerni képes Ismai Qemali kiválóan ragadta meg az alkalmat. Tette elismerést érdemel, noha a nagyhatalmak már megegyeztek, hogy létrehozzák a független államot. Az albánok földjén megjelenő idegen megszálló csapatok drámai erővel jelenítették meg az albán nemzet sorsközösségét, külső erővel „serkentve” a nemzetté válás kiteljesedését. Ha korábban inkább birodalmon belüli autonómiát követeltek, a függetlenség most egyetlen választható lehetőségként merült fel.

6. táblázat Az albán nemzeti mozgalmat segítő tényezők
Table 6. Factors promoting the Albanian national movement

Terület	Előny
nyelv	az irodalmi nyelv megalkotásának kérdését folyton kompromisszumokra építik (máig sem teljesen lezárt ügy)
vallás	a bektasi irányzat integratív, infrastruktúrájával is segíti a nemzeti mozgalmat
történelem	Skander bég integráló tényező lehet, a nemzeti mítoszt külföldről jövő segítséggel sikerül megalkotni
külső katonai támadás	a fenyegetettség egységbe forraszt és a hatalmi vákuumot Qemali vezetésével (nemzetközi kitekintéssel) sikerül kihasználni
geopolitika	a nemzetközi hatalmak megegyeznek Albánia létrehozásában

Forrás: saját

5. Összefoglaló: a nemzetté válás egy további típusa?

A fenti kiemelt sajátosságokat szem előtt tartva helyezzük el az albán nemzeti mozgalmat a Hroch-féle típusok között! Könnyen adódik, hogy megállapítsuk a B szakasz, a nemzeti agitáció már a régi rend idején megkezdődött, gondoljunk csak például Pashko Vasa Az igazság Albániáról és az albánokról 1879-ben, illetve Sami Frashëri Albánia, mi volt, mi most és mivé válik 1899-ben jelent könyveire, a nemzeti abc megalkotására vagy az 1877-ben felállított Isztambuli Bizottság (Komitetit i Stambollit) tevékenységére.

A polgári átalakulás, azaz a Hroch-féle „forradalom”, az albánok esetében nem lehet más, mint az Oszmán Birodalom európai széthullása, ami az I. Balkán háború következményeként következett be, és ez az, ami az önálló albán állam megalakítását is lehetővé tette.

Az igazi kérdés szerintem az, hogy a tömegmozgalom kialakulását mikorra tesszük. Gondolhatjuk-e hogy a nemzeti függetlenséget tömeges népi részvétel, azaz komoly nemzeti tömegmozgalom nélkül érte el a kis balkáni nép? Igen pontosan erről lehetett szó, ahogy Mária Todorova is állítja: „az albánokat függetlenségbe hajszolták még mielőtt a C szakasz elkezdődött volna”¹⁷, mégpedig a geopolitikai összefüggések miatt. Ez semmi esetre sem értékítélet és a pillanatnyi helyzetre lehetett igaz, valamint semmiben sem csökkenti a nemzeti érzés későbbi tömeges megélésének erejét.

Ezt az érvelést támasztja alá például az alábbi néhány adalék:

- 1). az állam létrejötté nagyhatalmak egymás közötti megegyezésén alapult, nem volt hozzá szükség erős nemzeti tömegmozgalomra és e hatalmak külföldi uralkodót jelölhettek ki;
- 2). elhanyagolható volt az önálló albán fegyveres erők szerepe (nem volt nagy tömeg). Qemali a hazaszállításra váró oszmán (török) csapatok árnyékában kiáltotta ki a függetlenséget;
- 3). nem volt tömegpárt vagy nemzeti érzületű munkásmozgalom.
- 4). visszaemlékezések szerint pl. a nemzeti zászló még nem volt teljesen közismert szimbólum;
- 5). az önálló állam ellenében oszmán nosztalgikus felkelés bontakozott ki 1914-1915-ben, amit parasztlázadásnak vagy muszlimlázadásnak is neveznek.

Ezek alapján a Hroch-féle második típus az elhúzódozó nemzeti mozgalom adódna, de a horvát és szlovén esetben a polgári átalakulás egy másik állam keretén belül zajlott le és itt alakították ki tömegmozgalmukat. Az albánok esetében, azonban a geopolitikai összefüggések miatt még a mozgalmi fázis előtt megalakulhatott önálló államuk.

A balti államok megalakulása lehet ilyen szempontból rokon az albán esettel. Bár a táblázatban nem szerepel az észtek külföldi segítséggel nemzeti hadsereget szerveztek a szovjetek ellen és sikerrel ellent tudtak állni, tehát itt mindenképp volt nemzeti tömegmozgalom a függetlenség elnyerésekor. A lett esetben nagyobb a külföldi (benne az észtek) hadsereg szerepe a szovjetek elleni védekezésben és hasonló a litván helyzet is, bár természetesen mindkét nép kiállított önálló hadsereget. Egy lehetséges további kutatási terület az albán nemzeti ébredés összehasonlítása a balti népekével.

Ami még különlegessé teszi az albán nemzeti újjászületést az Thallóczy valamint monarchiabeli tudóstársainak (azaz motivált külföldiek) a szerepe a nemzeti történelem megalkotásának elindításában. Ezért gondolom, hogy az albán eset önálló kategória, amit talán külső erők, itt a háborúra is gondolva, által gyorsított nemzeti mozgalomnak tekinthetjük.

7. táblázat A nemzeti mozgalmak egy lehetséges új típusa
Table 7. A possible new type of national movements

Típus		Példa	A szakaszok és a polgári átmenet		
			Régi rend	„Forradalom”	Alkotmányos rend
1.	forradalmi	magyar, cseh, norvég	B	C	
2.	elhúzódó	horvát, szlovén, litván, lett	B		C
3.	felkeléses	szerb, görög, bolgár	B, C		
4.	megkésett	baszk, katalán, flamand			B, C
5.	gyorsított	albán	B	„kapott” állam	C

Forrás: saját, Hroch (2000) p.7-8.

JEGYZETEK / NOTES

1. Esparza, Daniel (2007): Interview with Miroslav Hroch Tensões Mundiais, Fortaleza, v. 3, n. 4, jan/jun. 2007 53. old.
2. Hroch, Miroslav (2000): A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata, Regio 11. évf. 3. szám 4. old.
3. Hroch (2000) 4. old.
4. Hroch (2000) 5. old.
5. Hroch (2000) 6-7. old.
6. Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. – Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig, Egyesület Közép-Európa Kutatásáért, Szeged,
7. Gulyás (2013) 21. old.
8. Gulyás (2013) 20. old.
9. Csaplár-Degovics Krisztián (2010): Az albán nemzetté válás kezdetei (1878–1913): A Rilindja és az államalapítás korszaka. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. 96. old.
10. Csaplár (2010) 97. oldal.
11. Pashko Vasa: O moj Shypni, e mjera Shqypni [Ó Albánia te szegény Albánia] (1878) idézi Csaplár (2010) 163. old.
12. Csaplár (2010) 173. oldal.
13. Acta et Diplomata res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia (1913-1918) Tom. I—II. Coll.: Jireček, Konstantin - Sufflay, Milan - Thallóczy Lajos Bécs.
14. Csaplár-Degovics Krisztián (2010 b): Thallóczy Lajos és az albanológia: vázlatok egy nemzetépítési kísérletről. Levéltári Közlemények, 81. 169. old.
15. Të ndodhurat e Shqypnis prej nji Gege që don vendin e vet.
16. Csaplár (2010b) 173. old.
17. Todorova, Maria (2005): “The Trap of Backwardness: Modernity, Temporality, and the Study of Eastern European Nationalism.” Slavic Review 64.1 (2005): 159. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Barbarich, Eugenio (1905): Albania. Monografia antropogeografica. Roma, Enrico Voghera.
- Csaplár-Degovics Krisztián (2010): Az albán nemzetté válás kezdetei (1878–1913): A Rilindja és az államalapítás korszaka. Budapest: ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola.

- Csaplár-Degovics Krisztián (2010 b): Thallóczy Lajos és az albanológia: vázlatok egy nemzetépítési kísérletről. *Levéltári Közlemények*, 81. 167-189. old.
- Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. – Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig, Egyesület Közép-Európa Kutatásáért, Szeged, p. 140.
- Esparza, Daniel (2007): Interview with Miroslav Hroch Tensões Mundiais, *Fortaleza*, v. 3, n. 4, jan/jun. 2007 pp. 34-55.
- Hroch, Miroslav (2000): A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata, *Regio* 11. évf. 3. szám 3-24. old.
- Todorova, Maria (2005): “The Trap of Backwardness: Modernity, Temporality, and the Study of Eastern European Nationalism.” *Slavic Review* 64.1 (2005): 140–64. Print.